

Självständigt arbete på grundnivå

Independent degree project – first cycle

Socialt arbete

Social work

Alkohol i Radio

En diskursanalys

Elin-Amanda Brantmo och Stefan Arnström

Mittuniversitetet

MID SWEDEN UNIVERSITY

Campus Härnösand Universitetsbacken 1, SE-871 88. **Campus Sundsvall** Holmgatan 10, SE-851 70 Sundsvall.

Campus Östersund Kunskapens väg 8, SE-831 25 Östersund.

Phone: +46 (0)771 97 50 00, Fax: +46 (0)771 97 50 01.

MITTUNIVERSITETET

Institutionen för Socialt arbete

Examinator: Professor Masoud Kamali, masoud.kamali@miun.se

Handledare: Docent Yngve Mohlin, yngve.mohlin@miun.se

Författare: Elin-Amanda Brantmo och Stefan Arnström
elbr0801@student.miun.se, star0801@student.miun.se

Utbildningsprogram: Socionomprogrammet, 180 hp

Huvudområde: Socialt arbete

Termin, år: VT, 2013

ABSTRAKT:

Alkohol förekommer i många människors vardag och det är ett fenomen vi har att förhålla oss till. Samtidigt är alkoholmissbruk ett stort socialt problem som vi ofta möter inom socialt arbete. Det är i vår mening därför alltid aktuellt att studera hur vi talar kring alkohol. Denna uppsats syftar till att belysa den bild av alkohol och alkoholmissbruk som framkommer i Sveriges Radio idag, vad detta får för konsekvenser för vår förståelse av alkohol som fenomen och av alkoholmissbruk som ett socialt problem. För att genomföra denna studie har vi använt oss av diskursanalys, mer specifikt så har vi använt oss av diskursteori som teoretiskt angreppssätt och metod. Diskursteorin vilar på socialkonstruktionistisk grund och bidrar till möjligheten att se hur olika ord får olika innebörd beroende på hur de används i aktuell diskurs. Inslag från Sveriges Radio under år 2012 har studerats och i resultat kring begreppet alkohol framkommer de fyra diskurserna; *nöjesdiskursen*, *övergränsningsdiskursen*, *begär/tillgångsdiskursen* samt *kontrolldiskursen*. Inom begreppet alkoholmissbruk analyserades de två diskurserna; *den tunga diskursen* som handlade om missbrukare i det offentliga rummet, samt *den lätta diskursen* som lyfte fram begreppet 'den moderna alkoholisten' och utspelade sig i det som anses var de finare kretsarna. Det vi funnit är att bilden av alkohol är komplex. Samtidigt som utsagorna alltid förhåller sig till alkohol som problematiskt och kan ses vara i behov av strukturella lösningar tycks fokus i dagsläget ligga på individens ansvar att balansera mellan risk och njutning.

NYCKELORD: alkohol, alkoholmissbruk, radio, diskursanalys, diskursteori.

TITEL: Alkohol i Radio – En diskursanalys

FÖRFATTARE: Elin-Amanda Brantmo och Stefan Arnström

DATUM: Vårterminen 2013

Innehåll

Inledning.....	1
Problemformulering.....	1
Syfte.....	2
Frågeställningar	2
Kunskapsläge och tidigare forskning.....	2
Vetenskapsteoretisk ansats.....	6
Socialkonstruktionism	7
Foucault och maktbegreppet	8
Diskursteori	9
Metod.....	11
Diskursteori som metod	11
Urval och tillvägagångssätt.....	13
Etiska överväganden.....	14
Resultat: begreppet "alkohol"	14
Nöjesdiskursen	14
Över gränsen-diskursen.....	16
Begärsdiskursen/tillgångsdiskursen	18
Kontrolldiskursen	20
Resultat: begreppet "alkoholmissbruk"	23
Den lätta diskursen.....	23
Den tunga diskursen.....	25
Diskussion.....	27
REFERENSER	31

Inledning

Ett radioprogram gav oss uppslag till denna uppsats. Det handlade om missbruk och behandling, och det var specifikt uttalandet *"Vi har inte så mycket av missbruksdebatt i Sverige och när det väl kommer upp så blir det så här tokigt"* av statsvetaren Björn Johnsson och han syftade på några inslag från Sveriges Television (ABC och Aktuellt) och menade att det var *"en generellt moraliserande bild som gavs i reportaget"* (Medierna, 2012).

Det fick oss att fundera vidare och intressera oss för rapporteringen kring alkohol rent allmänt, samt kring alkoholmissbruk.

Utifrån ett socialkonstruktionistiskt synsätt kan vi bli inspirerade till att se att hur vi talar om saker har stor betydelse. Ur detta väcktes viljan att ta reda på hur mediadiskursen rent specifikt kring alkohol samt alkoholmissbruk ser ut idag.

Problemformulering

Cirka 330 000 svenskar uppskattas vara beroende av alkohol. Antalet personer som missbrukar alkohol ligger runt 780 000 och ungefär 1 miljon personer i Sverige anses ha riskabla alkoholvanor. Enligt en BRÅ-studie uppger 70 procent av män som utsatts för misshandel att gärningsmannen var alkohol- eller drogpåverkad. 45 procent av intervjupersonerna var själva påverkade när misshandeln inträffade. För kvinnor är motsvarande siffror lägre – 36 respektive 19 procent. En uppskattning av samhällets kostnad för svenskars konsumtion av alkohol var för år 1988 80 miljarder kronor, motsvarande sju till åtta procent av Sveriges bruttonationalprodukt (BNP). Omräknat till prisläget vid årsskiftet 2006 kan alkoholens samhällsekonomiska kostnad uppskattas till 158 miljarder per år (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, u.å.). Andra beräkningar visar på lägre siffror men kvarstår gör att en betydande del av Sveriges BNP går åt till att täcka kostnader som uppstår till följd av alkoholkonsumtion, siffror som inte alls står i paritet med skatteintäkter för alkoholförsäljning. Detta innefattar bara "hårda" siffror, det tar inte i beaktning all den personliga tragedi alkoholen medför för de drabbade (den beroende själv, barn till missbrukare/beroende, partners, andra anhöriga). Dessa skador är inte möjliga att sätta siffror på men de är nog så viktiga att beakta med hänsyn till samhällets välmående i stort.

Att alkoholkonsumtion och alkoholmissbruk är en av de viktigaste socialpolitiska frågorna både bakåt och framåt i tiden är det många som hävdar (Socialstyrelsen 2013, Johansson 2008, Jarlbro 2004). Likväl är enigheten kring komplexiteten i alkoholfrågan stor. Alkohol är älskat och hatat. För snart ett sekel sedan var det på håret att ett totalförbud röstades fram, nu är bilden en helt annan. Men vilken

är den bilden egentligen? Hur ser den diskursiva kampen kring begreppen alkohol och alkoholmissbruk ut i Sveriges Radio i dagsläget?

Syfte

Detta arbete syftar till att belysa alkoholdiskursen i Sveriges Radio idag. Vi vill undersöka och analysera hur alkohol och alkoholmissbruk framställs i Sveriges Radio samt vilka konsekvenser detta får för vår förståelse av alkohol och alkoholmissbruk.

Frågeställningar

I anslutning till syftet har vi både en huvudfrågeställning och några underliggande frågeställningar.

Vår huvudfrågeställning lyder:

Hur ser alkoholdiskursen ut så som den framkommer i Sveriges Radio idag?

Underliggande frågeställningar är:

Hur framställs alkohol i Sveriges Radio i nuläget?

Hur framställs alkoholmissbruk?

Vilka konsekvenser får de båda framställningarna ovan för vår förståelse för alkohol som fenomen samt alkoholmissbruk som socialt problem?

Kunskapsläge och tidigare forskning

Alkohol kopplat till sociala problem är inget nytt fenomen. Att alkoholen är en god mätare på det sociala, politiska och kulturella läget i samhället menar Johansson (2008) och lyfter fram att alkoholfrågan har varit den viktigaste socialpolitiska frågan i Sverige under de senaste 150 åren. Vidare påvisar han att förändringar i alkoholpolitiken och -kulturen måste relateras till samhällsförändringar såsom industrialiseringen, urbanisering, ökad välfärd, sekularisering samt ökad jämlikhet.

Restriktiv alkoholpolitik är vad man traditionellt sett förknippat Sverige med, där centrala inslag varit höga priser och begränsad tillgänglighet. Ytterligare ett viktigt inslag har varit att stänga privata ekonomiska intressen ute genom ett omfattande statligt monopolsystem. Det senare har haft den effekten att höga priser och begränsad tillgänglighet har fått stå relativt ohotade eftersom det inte funnits starka ekonomiska skäl för att ifrågasätta dem. Lite förenklat kan det sägas att även om det

funnits spridda ifrågasättande med individens frihet som argument så har detta inte lyckats hota den mer kollektivistiska synen på alkoholpolitiken som en del av den gemensamma välfärdspolitiken (Tryggvesson & Olsson, 2009).

Johansson (2008) delar in den svenska alkoholhistorien i fyra epoker. En lång period av strängt begränsande alkoholpolitik från mitten på 1800-talet då förbud mot hembränt infördes. Under åren 1910-1922 hade nykterhetsrörelsen stort inflytande på alkoholpolitiken och 1922 var det med minsta möjliga marginal, 51 % mot 49 %, som ett förbud mot alkohol röstades bort till fördel för motboken som sedan kom att råda fram till 1955. I samband med motboken kom också Systembolaget. Trots att slutet på 70- och början på 80-talet bjuder på restriktiva inslag såsom att mellanöl slopas och lördagsöppet på Systembolaget tas bort, så är det en rask liberalisering som följer slopandet av motboken. Inträdet i EU gav liberaliseringen ny fart då gränser luckrades upp, tillgång underlättades, Systembolagets monopol blev satt under konstant ifrågasättande och vanor började förändras. Svenskar har de senaste årtiondena närmat sig europeiska dryckesvanor, från starksprit till vin och öl, något glas då och då. Nya vanor har tillkommit och dessa kombineras med fyllesupandet som alltjämt förekommer (Johansson, 2008).

De senaste 20 åren har innehållit mycket som kommit att påverka den svenska alkoholpolitiken. Tryggvesson & Olsson (2009) illustrerar detta med att man år 1990 i svensk press kunde läsa om att det fanns konkreta planer på att återinföra olika former av spritransonering i Sverige. De menar att den som skulle föreslå något liknande idag inte skulle tas på allvar. Enkelt sett kan de stora förändringar som ägt rum förklaras med att EU:s regler dikterar villkoren för svensk alkoholpolitik, men en något mindre förenklad analys skulle peka på att det handlar om flera processer som påverkar varandra. Den ekonomiska krisen i Sverige genomgick parallellt med att närma sig ett inträde i EU satte välfärdsmodellen i gungning och gav till följd att många kollektiva lösningar fick stå tillbaka. Sedan inträdet har det varit fokus på individuella rättigheter och i och med att hoppet om att monopolet skulle avskaffas blev realistiskt, har intressenters röster i den svenska alkoholpolitiken blivit fler och starkare (Tryggvesson & Olsson, 2009).

Olsson (2000) identifierade, i en studie av hur alkohol och alkoholpolitik diskuterades i svensk press under 1990-talet, två distinkta diskurser. Den restriktiva diskursen och den liberala diskursen. *Den restriktiva diskursens utmärkande drag var att alkohol beskrevs som skadlig och det gjordes en tydlig koppling mellan tillgänglighet, totalkonsumtion och folkhälsan. I den liberala diskursen har alkoholkonsumtionens negativa konsekvenser fått en mycket undanskymd plats*, menar Olsson. Han uttrycker vidare att alkoholens symboliska laddning däremot åter tycks ha blivit starkare. Dels genom

den kritik av det svenska välfärdssamhället som alkoholfrågan representerar men även genom att den liberala diskursen föreskriver en tydlig dryckesmoral. *Denna moral består inte i att öppet fördöma vissa former av alkoholkonsumtion, utan istället genom att framhålla vissa drycker, dryckessätt och dryckestillfällen som de rätta.* Ett centralt inslag i den liberala diskursen var att illegal alkohol framhölls som bevis på den restriktiva modellens misslyckande, den illegala alkoholen blev på så vis ett argument för olika liberaliseringar. Efter 1997 har frågan om den illegala alkoholen både fått symbolisera den gamla politikens brister och utgöra ytterligare ett exempel på den tudelning av alkoholfrågan som Olsson menar så tydligt kännetecknar den liberala diskursen. Exempel Olsson nämner på denna tudelning är: sjukt – friskt; normalt – onormalt; legalt – illegalt och vi – de (Olsson, 2000).

Tryggvesson & Olsson (2009) hävdar att debatten kring alkoholpolitiken uppvisar en *avsaknad av kritiska frågor* under 2000-talet (deras forskning sträcker sig fram till 2007). *Ingen riktig analys av ungdomars konsumtionsmönster företogs och rationaliteten i införsel diskuterades inte* på allvar, menar de, vilket i sin tur hade stor betydelse för vilka alkoholpolitiska alternativ som framstod som rimliga. De påstår vidare att oviljan att kritiskt analysera situationen ledde till att den alkoholpolitiska debatten förändrades och att stora delar av den svenska alkoholkonsumtionen osynliggjordes i och med att den "vanliga" vuxna befolkningen, vars konsumtion skattesänkningar med stor sannolikhet påverkar, i stora drag lämnas utanför det "farliga" och "negativa" drickandet. Detta trots att det är denna grupp som står för majoriteten av de alkoholrelaterade skadorna i Sverige och att det rimliga är att det faktiskt är de som står för huvuddelen av den alkohol som ungdomar dricker (Tryggvesson & Olsson, 2009).

Av de olika aktörer som kommit till tals i artiklarna i Tryggvesson & Olssons undersökning *beskrev majoriteten verkligheten och världen på ett sätt som ger väldigt få möjligheter till egna val*, menar författarna. Ofta framställs en *process där Sveriges närmande till EU lett till ökad tillgänglighet till billig alkohol från andra länder vilket hotar Systembolagets legitimitet, folkhälsan, skattebasen, men framför allt anses det leda till en illegal vidareförsäljning och därmed en lättare tillgång till alkohol för ungdomar.* Den illegala, eller införda alkoholen framställs som omöjlig att påverka på annat sätt än att sänka skatten. På detta vis menar författarna att det skapas en situation där restriktioner per automatik är farliga eftersom de ökar ungdomars tillgång till alkohol. Flera som vill sänka skatten hävdar att de inte vill men är tvungna, eller att inga andra alternativ är realistiska. *"Chefen på Spendrup beskrivs som oroad och i förlängningen omtänksam när han framför att man måste sänka ölskatten o.s.v."* (Tryggvesson & Olsson, 2009, s 78).

På samma vis har Cortese (2010) uppmärksammat en reklamannons Systembolaget satte in i Financial Times för att fira sin 50-årsdag. Annonsern spelar på flera sätt på hur väl Systembolaget fungerar i sin föresats att skaffa nöjda kunder genom service och att hålla minderåriga borta från att köpa alkohol, samtidigt som de påpekar att detta inte direkt är några prioriterade frågor inom EU. Cortese menar att annonsen är ett slående exempel på hur stora företag kommunicerar en etisk grundsyn i sina försök att försvara sin vinst genom att omge dem med en gloria av moralisk dignitet för att på så vis undgå missgillande (Cortese, 2010).

Argument förs på detta vis fram under den restriktiva alkoholpolitikens retorik där få framställer det som att man vill genomföra liberaliseringar, många uttrycker snarare att de är måna om folkhälsan och i synnerhet ungas hälsa, men i slutändan formuleras en bild av liberala förändringar som det enda möjliga. Under förevändningen om omsorg för de unga kunde man argumentera för en liberalisering av alkoholpolitiken samtidigt som man gav intryck av att följa och omfamna den restriktiva modellen. *På detta vis har vi fått liberala argument i en restriktiv retorik* (Tryggvesson & Olsson, 2009).

I Statliga Folkhälsoinstitutets (FHi) lägesrapport på ANDT-områdena från 2011 står att utläsa att totala alkoholkonsumtionen har minskat något även om den fortfarande är högre än i början av 1990-talet. År 2010 var den totala alkoholkonsumtionen ca 9,1 liter ren alkohol per person som är 15 år och äldre. Bland samtliga alkoholanvändare var det samma år ca 10 procent av kvinnorna och 16 procent av männen som hade riskabla alkoholvanor enligt FHi. Med riskabla alkoholvanor menas att man dricker mer än 14 standardglas per vecka för män och 9 standardglas per vecka för kvinnor, alternativt 5 glas vid ett tillfälle för män och fyra glas per tillfälle för kvinnor (Statens Folkhälsoinstitut, 2011). 9,1 liter ren alkohol motsvarar 1,8 flaskor vin per eller ca 11 standardglas per person och vecka. Med andra ord över gränsen för riskbruk för kvinnor och inte så långt ifrån gränsen för mäns riskbruk, i genomsnitt bland personer över 15 år. Det finns således fog för att misstänka att siffrorna, 10 respektive 16 procent av kvinnor och män med riskabla alkoholvanor, är i underkant. Genomsnittet bland alla över 15 år ligger relativt nära gränsen för riskbruk.

Missbruk och beroende definieras inte efter intagen mängd utan efter särskilt satta kriterier angivna i internationella diagnossystem. Det som hänvisas till mest frekvent i Sverige är DSM IV, vilket också är det denna undersökning använt som utgångspunkt. Se bland andra (Lyngstam, 2007) för precisering av dessa diagnoser.

Antalet vårdade i slutenvård för alkoholförgiftningar har ökat under 2004-2009, 21 procent för kvinnor och 24 procent för män. Siffran för män och kvinnor som vårdats för alkoholberoende som

huvud- eller bidiagnos har ökat under perioden 2004 till 2009. Socialstyrelsen bekräftar ovanstående då de i en lägesrapport från 2011 sammanfattar att de alkoholrelaterade skadorna fortsätter att öka, särskilt bland kvinnor, och allt fler vårdas till följd av narkotikarelaterade diagnoser (Socialstyrelsen, 2011a).

Värt att nämna är också att man i den nationella folkhälsoenkät, som FHi administrerat, inte har funnit några tydliga skillnader i riskabla alkoholvanor mellan de tre socioekonomiska grupperna arbetare, tjänstemän och högre tjänstemän, varken för män eller kvinnor. Däremot då det gäller sysselsättning fann man en signifikant lägre andel riskabla alkoholvanor hos män som har sjukpenning eller likande ersättning. Likaså vid en jämförelse mellan svenskfödda och utlandsfödda fann man inom gruppen utlandsfödda en lägre andel med riskabla alkoholvanor än bland svenskfödda (Statens Folkhälsoinstitut, 2011). Enkäten är ett självskattningsinstrument som bör tolkas med skepsis enligt Jarlbro (2004). Hon ger uttryck för att det faktum att alkoholkonsumtionen har ökat med åren inte för den sakens skull har medfört att svenska folket i samma takt har ökat sin personliga upplevelse av alkohol som en hälsorisk. Enligt Statens Folkhälsoinstitut (2012) är det allt fler som dör med en alkoholrelaterad diagnos i dag. Jarlbro (2004) påvisar att det årliga antalet alkoholrelaterade dödsfall i vårt land är cirka 5000 och att det huvudsakligen drabbar yngre och medelålders personer. Vidare finns det stort forskningsstöd för att det existerar ett samband mellan total alkoholkonsumtion och antalet alkoholskador hävdar Jarlbro (2004). Detta visar således att även om äldre är en grupp som ökat kraftigt så är det fortfarande yngre och medelålders som drabbas hårdast.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att forskningen framhåller en bild av att vår syn på alkohol har liberaliserats, vilket speglas i alkoholpolitiken (eller vice versa). Det har skett en övergång från ett tydligt statligt ansvar för begränsad alkoholkonsumtion till ett utpräglat individansvar. Från politiskt håll har man framhållit samhälleliga förändringar (utanför deras kontroll) som förklaring till den ökade konsumtionen. Vidare har man pekat ut "svartsprit" som den stora boven i dramat. Man har hävdats att den haft direkt inverkan på ungas alkoholkonsumtion och stora resurser har lagts på att stävja detta onda. Liberala förändringar har följt som det enda möjliga för att motverka den illegala alkoholens framfart, enligt Tryggvesson & Olsson (2009).

Vetenskapsteoretisk ansats

Undersökningen gäller hur man talar om, och kanske inte talar om, alkohol och missbruk därav vilket leder oss in på begreppet *diskursanalys*. Bergström & Boréus (2005) uttrycker det som att diskursanalys är ett studium av samhällsproblem där språket står i fokus. Foucault, som är en av

förgrundgestalterna inom diskursanalysens fält, ser diskurser som den praktik som frambringar en viss typ av yttranden där forskaren griper sig an att skildra relationerna mellan olika utsagor. I enlighet med detta kan en diskurs beskrivas som ett regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra, och som även pekar ut vilka som har rätt att uttala sig med auktoritet. Dessa regelsystem förändras dock ständigt vilket ger dem ett dynamiskt inslag (Bergström & Boréus, 2005).

Diskursanalyser har under senare tid fått stort genomslag inom samhällsvetenskaperna. En tydlig medvetenhet om, och intresse för, det perspektivbundna i tillvaron ligger till grund för detta. Det finns en insikt om att den position som intas påverkar vilken bild av verkligheten som framträder. Vidare kan sägas om diskursanalytiska angreppssätt att de inte enbart är metoder för analys av data utan en teoretisk och metodisk helhet – en paketlösning som Winther-Jørgensen & Phillip (2000) uttrycker det. Paketet innehåller (1) *filosofiska* (ontologiska och epistemologiska) *premiss*er angående språkets roll i den sociala konstruktionen av världen; (2) *teoretiska modeller*; (3) *metodologiska riktlinjer* för hur man griper sig an ett forskningsområde; och (4) *specifika tekniker för språkanalys*. I diskursanalysen är *teori* och *metod* på så vis sammanlänkade och en förutsättning för att kunna använda diskursanalysen som metod i empiriska undersökningar är att man accepterar de grundläggande filosofiska premisserna, hävdar Winther-Jørgensen & Phillips (2000:10).

Socialkonstruktionism

Konstruktionismen hävdar att det inte kan finnas en versionsfri eller oberoende verklighet utan all kunskap är socialt konstruerad och kan följaktligen aldrig avspegla en entydig verklighet därute. Med det inte sagt att samhällsfenomen såsom missbruk, hemlöshet, kriminalitet eller psykisk sjukdom inte existerar. Poängen är att vi bara kan tänka genom diskursiva raster, vi kan som forskare bara studera olika sätt att förstå, uppfatta och förklara den här typen av fenomen (Börjesson & Palmblad, 2007). Det går aldrig tala utifrån en position utanför diskurserna, som Winther-Jørgensen & Phillips (2000) uttrycker det.

När det gäller alkohol kan detta förstås på många olika sätt, det finns inte ett av naturen fastställt sätt att förstå och förhålla sig till alkohol på utan detta är något som bestäms i det sociala sammanhanget. Det är ett rimligt antagande att det finns flera olika intressen och aktörer som vill försöka definiera alkohol, vad det är och vad det inte är och så vidare.

Burr 1995 (citerad i Winther-Jørgensen & Phillip, 2000) har identifierat fyra premisser som binder samman det socialkonstruktionistiska fältet. Den första är en kritisk inställning till självklar kunskap. Denna emfaserar att vår kunskap och våra världsbilder inte är spegelbilder av verkligheten "därute"

utan en produkt av våra sätt att kategorisera världen. Den andra är historisk och kulturell specificitet som trycker på att vår syn på och kunskap om världen alltid är kulturellt och historiskt präglade. De är också kontingenta vilket innebär att de kunde varit annorlunda och de kan förändras över tiden. Den tredje premissen är samband mellan kunskap och sociala processer, vilken bygger på att vårt sätt att uppfatta världen skapas och upprätthålls i sociala processer. Den fjärde är samband mellan kunskap och social handling. I en bestämd världsbild blir några former av handlingar naturliga och andra otänkbara (Burr 1995 ur Winther-Jørgensen & Phillip, 2000:11-12).

Konstruktionistisk problemforskning inriktas med andra ord på att analysera hur idéer och kunskap kring avvikare av olika slag byggs upp och återskapas på olika samhällsarenor. Så snart språk används så har verklighet konstruerats, hävdar Börjesson & Palmblad (2007).

Foucault och maktbegreppet

Inom diskursanalys är det närmast en självklarhet att förhålla sig till Foucault som var den som på allvar satte igång med diskursanalysen. Flertalet av dagens diskursanalytiska angreppssätt följer Foucaults uppfattning att diskurser är något relativt regelbundet som sätter gränser för vad som ger mening (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000). Foucault menar att diskursen är en batalj, inte en avspeglning. Uttryckt på ett annat vis så måste man i diskursen tydliggöra funktioner som inte bara uttrycker ett redan upprättat och stabiliserat maktförhållande eller endast reproducerar ett på förhand accepterat socialt system. *”Diskursen - själva det förhållandet att man talar, använder ord, använder andras ord (om så bara för att returnera dem) ord som de andra förstår och godtar – det förhållandet i sig är makt. För maktförhållandena i sig är diskursen inte bara en yta att fästa tecken på, den är en operator”* (Foucault, 2008:182).

Diskursbegreppet innefattar ett maktperspektiv. Bergström och Boréus (2005) tolkar det som att Foucault menar att då diskurser skapas blir följden att människor kontrolleras. Detta sker genom ett antal procedurer som sammantaget kan kallas för utestängningsmekanismer. Makt utövas inte av eller mot ett visst subjekt utan det utvecklas i relation mellan människor och innebär begränsningar för vissa och möjligheter för andra. Vad som också måste framhållas är att denna syn på makt även medför möjligheter till motprocesser. Maktrelationer blir då relativt öppna relationer. Genom att bygga murar mellan folk skapas på samma gång processer som kan leda till dess demontering. Kunskapsbegreppet hos Foucault handlar främst om etablerad kunskap och denna är mycket nära förbunden med makt genom att den etablerade kunskapen är drivmedlet i de beskrivna utestängningsmekanismerna enligt Bergström & Boréus (2005).

Det är inte möjligt att nå fram till en sanning, detta eftersom det aldrig går att tala utifrån en position utanför diskurserna. Eftersom det inte går nå fram till en sanning är det ingen mening att fråga om något är sant eller falskt utan det är istället bättre att försöka se hur sanningseffekter produceras inom diskurser som varken är sanna eller falska. Det man ska analysera är därför de processer där diskurser konstrueras så att det framstår som att de ger till synes sanna eller falska bilder av verkligheten (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000). *"För Foucault skapas sanning, subjekt och relationer mellan subjekten diskursivt, och det finns ingen möjlighet att komma bakom diskursen till en "sannare" sanning. Därför har Foucault ingen användning för ett ideologibegrepp. Den föreställningen övertar Laclau & Mouffe i sin diskursteori, och deras ideologibegrepp är närmast tomt"* (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000:24). Diskursteori är den teori/metod vi har valt att använda oss av i vårt analysarbete och vi ska nu titta närmare på denna.

Diskursteori

Det diskursanalytiska begreppet *diskursteori* grundade, som nämnts, Laclau & Mouffe år 1985 med sin bok *'Hegemony – the socialist strategy'*. Deras ansats är att hitta nya vägar för marxismen, benämnt postmarxism. Bokens grundsatser, som alltså är gällande i nyupplagan från 2001, är att socialismen måste förstås som en strävan efter radikal demokrati, vänstern måste vara pluralistisk och politik handlar om antagonister. Författarna lyfter fram politikens konfliktfyllda dimension som det centrala i den politiska teorin. Deras bok är med andra ord av statsvetenskaplig karaktär och handlar främst om hur den politiska vänstern behöver lämna den politiska mittens liberalism och det konsensustänkande som medföljt som konsekvens av rörelsen mot den politiska mitten, och istället tydligare ställa sig som en kraft mot politikens höger. Diskursteori som analytiskt begrepp används för att kunna fullfölja hegemoni-teorins resonemang och förankra detta ontologiskt (Laclau & Mouffe, 2001).

Winther-Jørgensen & Phillips (2000) återger sin tolkning av Laclau & Mouffes diskursteori på ett relativt greppbart vis och det är deras tolkning vi har valt att relatera till trots att detta är en sekundärkälla.

Diskursteorins överordnade tankegång är att sociala fenomen aldrig är färdiga eller totala. Det går inte slutgiltigt fixera betydelse, vilket ger plats för en ständigt pågående strid om definitioner om samhälle och identitet, och denna strids utfall får sociala konsekvenser. Diskursteorin är skapad av Laclau & Mouffe genom att de fört samman marxismen och strukturalismen/poststrukturalismen. Marxismen bidrar med ett avstamp för tänkandet om det sociala och strukturalismens erbjuder en teori om betydelse. I poststrukturalistiskt perspektiv blir språkbruket ett socialt fenomen, det är

genom konflikter, konventioner och förhandlingar i ett socialt rum som betydelsestrukturer fixeras och sätts i fråga. Varje konkret fixering av teckens betydelse är *kontingent*: möjlig men inte nödvändig, och det är just dessa eviga försök som aldrig helt lyckas som ger en ingång till analysen. Diskursanalysen syftar till att kartlägga processer där det kämpas om fastställandet av tecknens betydelse, där vissa betydelsefixeringar blir så naturliga att vi tar dem för givet (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000).

En *diskurs* uppfattas som en fixering av betydelse inom en bestämd domän. Alla tecknen i en diskurs är *moment*: de är knutar i fisknätet, och deras betydelse fixeras genom att de skiljer sig från varandra på bestämda sätt. Diskursen tar form genom att betydelse utkristalliseras kring några *nodalpunkter*. En nodalpunkt är ett privilegierat tecken som de andra tecknen ordnas kring och får sin betydelse av. Genom att stänga ute andra tänkbara betydelser som tecknen kan ha och de andra potentiella sätt som de kan relateras till varandra på, etableras diskursen som en totalitet. En diskurs är därför en reducering av möjligheter. Den försöker hindra tecknens glidning i förhållande till varandra och på så vis skapa entydighet (Winther-Jørgensen & Phillip, 2000).

Antagonism är diskursteorins begrepp för konflikt vilket uppstår då olika identiteter motverkar varandra. En *hegemonisk intervention* är det som sker då entydighet återuppstår efter att det har rått en antagonistisk konflikt. Motsatsen till hegemoni är dekonstruktion, vilket också är diskursanalysens strävan. Samtliga möjligheter diskursen inte innefattar benämner Laclau & Mouffe *det diskursiva fältet*. Det diskursiva fältet är det yttre, allt det som för stunden utesluts av den specifika diskursen då den försöker skapa entydighet. Men eftersom en diskurs alltid konstitueras i förhållande till ett sådant yttre, kan den också undergrävas av detta yttre. Dess entydighet kan störas av andra definitioner av tecknen. Det är här som begreppet *element* blir relevant. Element är tecken som inte fått sin mening fixerad, tecken som kan tydas på många sätt (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000).

Element-begreppet kan hjälpa till att omformulera diskursbegreppet som nu kan formuleras som att en diskurs försöker omvandla elementen till moment genom en reducering av deras mångtydighet till entydighet. Med diskursteoretiska begrepp är diskursen då en *tillslutning*, ett tillfälligt stopp i tecknens betydelseglidning. En tillslutning som är aldrig fullständig då övergången från 'element' till 'moment' aldrig helt avslutas. Winther-Jørgensen & Phillips (2000) hävdar att den entydiga diskursen aldrig kan fixeras så fullständigt att den inte kan undergrävas och förändras av det diskursiva fältets mångtydighet. Gruppbildningsprocesser sker i stor utsträckning på samma vis som individuell identitetsbildning. Genom att låta sig *representeras* av en skara signifikanter med en nodalpunkt i centrum erhålls en identitet. Identiteter kan man själv anta, få tilldelat och förhandla om i diskursiva

processer, vilket ger att identiteter rakt igenom är ett socialt begrepp (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000).

Metod

Denna del i arbetet beskriver inledningsvis mer konkret hur diskursteorin kan användas som ett redskap för att göra tolkningar av alkohol och alkoholmissbruk i Sveriges Radio i nuläget. Att nämna att det är just vår tolkning är av vikt då diskursteorin tydligt påtalar att det aldrig går befinna sig i en position utanför diskursen. Som Burr (1995, refererad i Winther-Jørgensen & Phillips, 2000) uttrycker det så är vår kunskap och våra världsbilder inte spegelbilder av en verklighet "därute" utan en produkt av våra sätt att kategorisera världen. Vi är historiskt och kulturellt präglade så det vore orimligt att tänka sig att någon annan forskare skulle komma fram till samma slutsatser som vi, oavsett hur transparenta vi är i beskrivningen av vårt tillvägagångssätt.

Diskursteori som metod

Vi använder nedan ett exempel från Winther-Jørgensen & Phillips (2000:35-36) där vi bytt ut ordet 'kroppen' mot 'alkohol', för att tydliggöra hur diskursteorin kan användas praktiskt i analysarbetet.

"Alkohol" är med Laclau & Mouffes begrepp ett element, just för att det finns flera konkurrerande sätt att uppfatta den på. Ordet *alkohol* i sig säger därför inte så mycket utan måste sättas i relation till andra tecken för att ge mening. Detta sker genom *artikulation*. Artikulation är varje praktik som skapar en relation mellan elementen så att elementens identitet förändras. Ordet *alkohol* är i sig mångtydigt och dess identitet förändras därför så snart man sätter det i relation till andra ord i en konkret artikulation. I vår analys framkom de fyra diskurserna: *nöjesdiskursen*, *över gränsdiskursen*, *kontroll- och ansvarsdiskursen samt begär- och tillgångsdiskursen*. Om man exempelvis säger *alkohol* och *fest*, sätts ordet in i en nöjesdiskurs där några betydelser av alkohol tas fram och andra ignoreras (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000:35).

Tecknet alkohol får en detaljerad betydelse först när det sätts in i en bestämd diskurs och är därför både en nodalpunkt och ett element. Diskursteorin har ett begrepp för de element som i särskilt hög grad är öppna för tillskrivning av olika betydelser, nämligen *flytande signifikanter*. Flytande signifikanter är de tecken som olika diskurser försöker ge innehåll åt just på sitt sätt. Nodalpunkterna är flytande signifikanter, men medan begreppet nodalpunkt hänvisar till en kristalliseringspunkt i den enskilda diskursen, hänvisar begreppet flytande signifikant till den kamp om viktiga tecken som förs mellan olika diskurser. Alkohol kan på detta vis vara en nodalpunkt i nöjesdiskursen och en flytande

signifikant vad gäller förhållandet mellan nöjesdiskursen och kontrolldiskursen (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000:35).

Det är nu möjligt att arrangera begreppen i förhållande till varandra. Diskursen strävar efter att bli kvitt mångtydigheter genom att genom tillslutning göra elementen till moment. Något som aldrig lyckas eftersom de betydelsemöjligheter som skjuts undan alltid pockar på och hotar entydigheten. Konkreta artikulationer reproducerar eller ifrågasätter gällande diskurser genom att ange bestämda innebörder. Vart uttryck verkar aktivt till att minska antalet möjliga betydelser genom att sätta tecknen i vissa relationer till varandra men inte i andra (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000). Då begär- och tillgångsdiskursen framställer det som att tillgång till alkohol borde vara en självklar rättighet, verkar den aktivt till att stänga ute diskursen om kontroll eller över gränsen.

Diskursteorin indikerar att man ska koncentrera på de konkreta uttrycken i form av artikulationer och se till vilka betydelser de skapar genom att sätta elementen i bestämda förhållanden till varandra, och även vilka betydelsemöjligheter de utesluter? (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000). *Bra, förgyller, guldkant på tillvaron, en normal måltidsdryck*, är exempel på konkreta uttryck som då de sätts i bestämt förhållande till alkohol ger en bild som framstår som positiv och angenäm. Att alkohol även medför en problematik framkommer inte i den sortens konkreta artikulationer om alkohol som kan höras framföras av de som antingen väljer att blunda för en mörkare sida eller helt enkelt är lyckligt ovetande om denna. Artikulationerna kan undersökas i förhållande till diskurserna genom att ställa frågan: *"Vilken diskurs eller vilka diskurser bygger en konkret artikulation på, vilka diskurser reproducerar den? Eller: Hur ifrågasätter och omformar en konkret artikulation en diskurs genom att omdefiniera några av dess moment?"* (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000:36).

En direkt ingång till dessa frågor är att identifiera konkreta diskursers nodalpunkter: se till vilka tecken som har privilegierad status, och hur de bestäms i relation till diskursens andra tecken? Då dessa tecken är urskilda som nodalpunkter går det undersöka hur andra diskurser definierar samma tecken på andra vis. Det går med andra ord börja kartlägga vad det är för sorts kamp som förs om betydelsebildningen genom att se på de olika former av innehåll som ges åt de flytande signifikanterna. Begreppen nodalpunkt, mästersignifikant och myter är som sagt knutpunkter i den sociala organiseringen. De knyts till varandra och får därigenom sin betydelse. Genom att finna knutpunkterna i Radioinslagen och kartlägga kampen om att ge dessa tecken specifika betydelser kan vi se hur diskurser framträder, hur identitet tillskrivs olika grupper och hur detta konstant samverkar och påverkas i det sociala rummet. Detta görs genom att lysna till hur knuttecken länkas samman med andra tecken i så kallade *ekvivalenskedjor* (Winther-Jørgensen & Phillips, 2000).

Urval och tillvägagångssätt

Vår empiri utgörs av inslag från Sveriges Radio under hela 2012. Vi genomförde en sökning med sökordet "alkohol" vilken gav totalt 627 träffar (de som SR.se's sökmotor bedömde icke relevanta uteslöt vi automatiskt ur urvalet). Vi reducerade siffran till 52 inslag genom att selektera var tolfte, lotten avgjorde vilken siffra vi startade från. Av dessa 52 bedömde vi 38 vara av relevans.

Vi utförde även en kompletterande sökning på ordet "alkoholmissbruk", eftersom vi är särskilt intresserade av hur sociala problem konstrueras och reproduceras. Vi fick då 28 träffar och valde det inslag som av Sveriges Radios sökmotor rankats som mest relevant i varje månad under 2012. Under två månader kom inga träffar upp varför urvalet totalt blev 10 träffar av relevans.

Innan vi påbörjade det fördjupade analysarbetet med varje radioinslag lyssnade vi igenom samtliga radioinslag vi fått fram från sökningen på begreppet "alkohol". Under ett antal genomlysningar skrev vi anteckningar kring innehåll och tematik. Därefter sorterade vi in vårt relativt stora material på begreppet alkohol under fyra rubriker som vi döpte utifrån de fyra teman vi uppfattade som dominerande i materialet: *Nöjesdiskursen*, *Över gränsen-diskursen*, *Begär- och tillgångsdiskursen* samt *Kontroll- och ansvarsdiskursen*. Vi valde sedan ut två inslag från vardera diskurs och resultatet från analysen av dessa är det som utgör första resultatdelen. Detta är den mer omfattande delen i vårt arbete och är tänkt att fungera som stommen medan den andra delen kan ses som en mer kompletterande del, denna inrymmer analys av begreppet alkoholmissbruk. Första steget i analysen är att leta efter tecken/signifikanter som sammankopplas med nodalpunkten alkohol. Andra steget är att se hur beskrivningen av alkohol sammanlänkas i en ekvivalenskedja med tecken som säger något dels om förhållningssätt, intag (plats, tillfälle, mängd) samt identitet hos den som dricker. Tredje steget är att säga något om konstruktionen av inslaget i sin helhet och genom försök att dekonstruera den utifrån gruppbildningsprocesser, mästersignifikanter-, flytande signifikanter, diskursiv kamp (inom diskursen) men också inom diskursordningen (mellan diskurserna.) Samt undersöka om antagonism eller hegemoni förekommer.

Även det andra urvalet lyssnade vi på upprepade gånger. Vi valde där att fördjupa oss i ett längre inslag och analysera detta grundligare. Detta kompletterades även med ett annat längre inslag som intog en hittills i det närmaste oberörd infallsvinkel. En sak som framkom i vår genomsökning av tidigare forskning var just osynliggörandet av den stora konsumentgruppen av alkohol. Denna grupp är de som står för majoriteten av de alkoholrelaterade skadorna enligt Tryggvesson & Olsson (2009). Då vi en dag under uppsatsarbetets gång av en slump hörde ett inslag i radio som berörde just denna grupp kände vi att vi ville inkludera det i vårt urval. Av denna anledning finns det således med ett

inslag från 2013 trots att vi i övrigt inriktat oss på 2012. Vårt urval i missbruksanalysen består därmed av två längre inslag som berör två olika "slag" av alkoholmissbruk. Vi har valt att benämna dessa *den tunga diskursen* och *den lätta diskursen*. De båda inslagen analyserades vidare utifrån huvudfrågan hur bilden av alkoholmissbruk framställs. Detta gjordes genom att särskilt lyfta fram ord och signifikanter kring identitetskonstruktion och representation kring nodalpunkten missbruk.

Etiska överväganden

Vår empiri består av en mängd inslag i Sveriges Radio som har det gemensamt att de på ett eller annat sätt berör begreppet alkohol. Studien är etiskt oproblematiserad eftersom den inte innehåller några individdata. Vårt forskningsetiska övervägande ligger snarare i *hur* vi återger materialet och våra fynd och hur våra resultat kan komma att användas. Genom transparens i forskningsprocessen och tydlighet i framställningen av våra resultat borgar vi för god forskningsetik. Angående användningen av våra resultat kan vi konstatera att det inte är troligt att de kommer användas i något kommersiellt eller politiskt syfte utan mest troligt bara läsas av en begränsad krets utifrån eget intresse.

Resultat: begreppet "alkohol"

Först behandlas alla inslagen genom steg 1,2,3 inom varje diskurs och sammanfattas kort innan vi går in i resultat och analys av begreppet missbruk.

Nöjesdiskursen

Med nöjesdiskurs avses här inslag där alkohol avhandlas i sammanhang som är kopplade till nöje och social samvaro. Betoningen ligger på njutning och trivsel och alkohol tycks utgöra ett trevligt och vanligt förekommande inslag i människors liv, ofta tillsammans med mat.

Exempel 1

"Carl Jans vintips: Låt Spanien värma i höst" (P4 Extra, 2012)

*"Ska vi ta lite **vintips** nu? Jag ska tala om ett härligt mat och dryckesland. (...) Nu har dom lagt manken till och **gör väldigt mycket kul och bra viner och dessutom till bra priser så jag tycker att det är kul att rekommendera det.**"(...) "Ett bra och roligt vin som är gjort i nordvästra hörnet av Spanien. **Passar väldigt bra att dricka till skaldjur och fisksoppa.** Härlig munhålekaraktär, den är **underbar och härlig doft** ska jag säga. Du **sluter ögonen** när du tänker på det? Ja, så att jag känner det, för **man får inte dricka i studion. Nej.**"*

Nodalpunkten alkohol beskrivs positivt i inslaget med tecknen *ett bra och roligt vin* med en *underbar och härlig doft*. Något att njuta av. Den positiva tonen i förhållningssättet förstärks ytterligare av att

han upprepar att Spanien *gör väldigt mycket kul och bra viner och dessutom till bra priser så jag tycker att det är kul att rekommendera det*, Vintips uppmuntrar att någon ska köpa det och *passar väldigt bra att dricka till skaldjur och fisksoppa* anger när den tänkta konsumenten ska bruka det.

Att han *sluter ögonen* gör att det starkt sammankopplas med njutning samtidigt som kommentaren *man får inte dricka i studion* anger att det finns regler kring när alkohol får intas och länkar därmed till en annan diskurs, nämligen kontrolldiskursen. Detta visar på vad det diskursiva fältet kan innebära, det innehåller alla de beskrivningar som också kan användas för att beskriva alkohol men som utesluts inom vissa diskurser, och när de slinker med här så bidrar de till att göra bilden mer komplex. I övrigt sker betydelsefixeringen av alkohol med hjälp av så många superlativer i detta inslag att man som lyssnare antingen rycks med eller anar oråd kring varför alkoholen måste säljas in så kraftfullt.

Exempel 2

"Mest fika men också en del alkohol" (Tolvåtie, 2012)

"Dessutom bjöd högskolan på alkohol för ett antal tusenlappar förra året. Rektorn: Vissa typer av middagar är det bra om man kan ha ett glas vin till, det förgyller själva middagen och gör den till en komplett middag. -Men varför inte bara få middagen och sen få betala för alkoholen själv? -När man har utländska gäster skulle det uppfattas som väldigt oartigt om vi inte bjöd på en normal måltidsdryck vilket det anses vara i de flesta delarna i världen. Ordförande i studentkåren: Alkohol är alltid en känslig fråga i sådana här sammanhang. Rektorn: (...)men vi är ganska restriktiva. Ett glas vin, med påfyllnad kan man tänka sig, men inte mer än så. Studentkårens ordförande: Om det kommer skolan till nytta så varför inte? "Det ska vara till middagen i så fall!"

Alkohol beskrivs med de positiva orden *bra* och *förgyller*, med det normativa uttrycket *en normal måltidsdryck* men också som något känsligt: *Alkohol är alltid en känslig fråga i sådana här sammanhang*. Förhållandet till alkohol beskrivs som något tvingande genom att säga något om vad de tror skulle hända om de inte bjöd på alkohol (valde bort nodalpunkten) *väldigt oartigt om vi inte bjöd på* något som verkar krävas för en *komplett middag*. Intaget av alkohol är något som försvaras med *utländska gäster* och som något som kan komma skolan *till nytta*. När det gäller attityd till intag säger de att de är *ganska restriktiva* och den mängd som anses okej anges som *Ett glas vin med påfyllnad, men inte mer än så*. Alkoholintaget kopplas tätt samman med momentet *middag, vissa typer av middagar, en komplett middag* och *det skall vara till middagen i så fall!*

Alkohol omtalas som en känslig fråga samtidigt som det framställs som ett givet inslag i representation och det är där bilden stannar upp och fixeras. Detta görs med hjälp av momentet

middag som när det förekommer tillsammans med den flytande signifikanten alkohol legitimerar användningen inom detta sammanhang, högskolan. Alkohol upphör att vara en flytande signifikant tillsammans med middag. På så vis tolkar vi det som att det sker en hegemonisk intervention, antagonismen stillas genom förekomsten av mat.

Över gränsen-diskursen

I denna diskurs är Alkohol kopplat till när bruket gått över gränsen såsom vid missbruk och beroende.

Exempel 1

”Ökat drickande bland äldre kvinnor” (Eftermiddag, 2012)

”Vilka är **varningstecknen** för att ett **riskbruk har blivit ett missbruk** och vad kan man göra som anhörig om man misstänker att **mormor har alkoholproblem**? Larm om en **ny generation pensionärer** med helt **andra alkoholvanor**, som **riskerar att bli beroende** med många andra **alkoholrelaterade följsjukdomar som resultat**. (...)Jag tänker att det är ett **nytt förhållningssätt** vad det gäller alkoholen, **tidigare så träffades man och drack kaffe och sju sorters kakor, idag träffas man och tar ett glas vin tillsammans**(...) Kan man säga att **när man går i pension** att det blir lite grand **som semester**, att man **har bag in boxen stående framme**? Ja, kanske det. **Bag in boxen är väl inte det bästa vi har** för att där kan man gå och **ta ett glas nu och då** och helt plötsligt så är den slut och **då kan det bli väldigt mycket**, så **det finns en fara i bag in boxen**. (...)kanske det är det här som man har som sin lilla **guldkant på tillvaron**, man **lever ensam i sin lägenhet** och **ett glas vin** kan vara det som ändå **förgyller tillvaron** lite och man tycker, **vad spelar det för roll, jag som är så gammal?** Om jag blir **beroende eller inte?**”

Alkohol beskrivs med tecknen: *ett glas vin, bag in boxen, en fara* (i bag in boxen), *guldkant på tillvaron, förgyller tillvaron, alkoholrelaterade följsjukdomar*. Förhållningssättet beskrivs med tecknen: *andra alkoholvanor, riskerar att bli beroende, nytt förhållningssätt, vad spelar det för roll, jag som är så gammal? Beroende eller inte?* Identitetskonstruktionen kring vem som dricker och hur dessa representeras beskrivs med: *Mormor har alkoholproblem, ny generation pensionärer, när man går i pension, som semester, lever ensam i sin lägenhet*. Vad gäller intag såsom när, plats och mängd, beskrivs mängden dels som för mycket och då med orden: *Varningstecken, Riskbruk har blivit ett missbruk, alkoholproblem, tar ett glas nu och då, då kan det bli väldigt mycket* (om bag in boxen som står framme) men också som en mindre mängd *med ett glas*. Om när man dricker konstitueras mot tidigare kontingenta intag hos pensionärer: *Tidigare så träffades man och drack kaffe och sju sorters kakor, idag träffas man och tar ett glas vin tillsammans*.

Inslaget handlar om äldre kvinnor som genom olika ekvivalenskedjor kopplas samman med flera olika identitetsmarkerande tecken, mästersignifikanter så som *pensionär*, mormor kopplas samman med signifikanten *alkoholproblem* och mormor som någon som dricker för mycket. Det uppstår en antagonism när dessa bilder presenteras samtidigt och utmanar bilden av mormor och alkohol. Detta vill vi koppla till vad Winther-Jørgensen & Phillips (2000) skriver om gruppbildningsprocesser och representation. Gruppen blir till först då den uttrycks i ord och det krävs att några talar om gruppen eller på gruppens vägnar. Eftersom en grupp blir till i kontrast till andra grupper, följer en hel samhällsbild med då gruppen representeras - i det här fallet den tidigare bilden av äldre kvinnor som drickandes kaffe och kaka.

Kampen om betydelsebildning är centralt i konkreta analyser och i inslaget artikuleras olika bilder av alkohol (guldkant och bag in box farlig) det blir en tydlig bild av antagonism och diskursiv kamp som utmanar en tidigare kanske mer hegemonisk bild av kvinnliga pensionärer som främst kaffedrickande. Ett annat uttryck för antagonism i inslaget är den konflikt som framkommer då alkohol ska beskrivas: den är både en guldkant på tillvaron och som farlig i formen av en bag in box.

Genom hegemonisk intervention skulle myten om vad kvinnliga pensionärer kunna beskrivas som om de bara vill ha vin eller kaffe och kaka, antingen eller. Nu existerar båda bilderna, eller det går att tolka som om bilden av mormor som föredrar vin framför kaffe och kaka ligger i övertag framför den tidigare tänkbara hegemoniska bilden av mormor som enbart vill ha kaffe och kaka. Det är heller inte helt klarlagt om mormor är intresserad av att bli av med sina alkoholproblem. *Vad spelar det för roll, jag som är så gammal?*

Exempel 2

”Från bok till bok på biblioteket” (Studio ett, 2012)

Bibliotekarien berättar: ”Man satt och drack i lokalen, ju mer man drack desto lättare var det att spilla ut ölen på golvet så det var liksom kladdigt överallt. Man kanske var otrevlig mot personalen. Skrämde andra, vi fick lite insändare från allmänheten som var så där: jag vågar inte gå in på biblioteket för att folk står och skrävar utanför och är berusade och vad ska biblioteket vara och vad händer med den här lugna platsen som man liksom föreställer sig att biblioteket ska vara? Vi hade även det rätt problematiskt på barnavdelningen där man har försökt möblera lite med mjuka soffor och så kanske det inte var de man tänkte sig som kom och satte sig i de här mjuka sofforna och så kanske man somnade och så vågade inte barnen eller föräldrarna komma in på barnavdelningen.

Det var så idén väcktes. En läsecirkel för missbrukare. (...) En deltagare: Att jag kommer hit och har den här bokcirkeln gör att jag flyger hem av lättnad. – Skulle du med hjälp

av sådana här sammanhang kunna **skruva på korken helt?** Känner du att **här finns det en annan värld, eller någonting som ger mig förklaringar.** – Men **jag vet att det finns en annan värld, men jag är alkoholist, jag är torsk.**

Nodalpunkten alkohol beskrivs med orden: *Kladdigt, problematiskt*, något som gör människor *berusade* och får dem att *somna* på biblioteket. Förhållningssättet beskrivs med orden *berusade* av alkohol, *flyger hem av lättnad* (efter bokcirkeln) *Jag är alkoholist, jag är torsk*. Representation och identitet framställs med orden *otrevlig, skrämde andra, folk står och skrävar, somnade*. Ord kring intaget: Platsen är *biblioteket, Man satt och drack i lokalen, vad hände med den lugna platsen som man liksom föreställer sig att biblioteket ska vara, mjuka soffor, barnavdelningen*. Tankar väcks kring vi och dom, att vi identifierar oss mot det vi inte är. Gruppen missbrukare konstitueras mot allmänheten och barnen. Platsen blir central, biblioteket som en lugn plats och nu står någon och skrävar utanför. Det är tydligen tabu att somna där inne också. Det som är norm synliggörs först när vi bryter mot den.

Betydelsebildningen av missbruket svänger från att var "man" som somnar i mjuka soffan på biblioteket och är hopplös och spiller ut alkohol så att det blir kladdigt, till att vara en deltagare i bokcirkeln och flyger hem av lättnad, till att reportern frågar om deltagandet i cirkeln kan få henne att skruva på locket. Jag är torsk svarar hon då och bilden svänger tillbaka till en mer kronisk bild. En hegemonisk intervention. Den bilden som var på väg att utmanas återgår till en mer fixerad betydelse. Alkoholen är hon mer torsk på även om böckerna kan få henne att flyga hem. Men dessa bilder kan leva bredvid varandra och gör bilden av missbrukarna i inslaget mer komplex. Alkohol och bokcirkel skapar ny kombination av tecken och ger en ny bild av missbrukare.

Det blir svårare att avfärda om vi vet att de inte har någon plats att sova på, kanske inte så konstigt att "man" somnar i den mjuka soffan då. Det är intressant hur vi omtalar varandra, som "man" eller förnamn och vi kan ana att det spelar in om vi vet mer om varandra. Vidare kan ses som gemensamt för de båda inslagen i denna diskurs att ingen av missbrukarna som omnämns eller uttalar sig verkar vilja sluta dricka.

Begärsdiskursen/tillgångsdiskursen

I denna diskurs framställs alkohol som något som människor begär, och frågan som ofta uppkommer är hur fås/ges tillgång till alkohol?

Exempel 1

"Alkoholservering på äldreboendet kan bli verklighet" (Dalanytt, 2012)

”Lagrådet har **gett klartecken** till **servering av alkohol** på särskilda boenden för **äldre och funktionshindrade**. Enligt planerna ska boendena från den 1 maj få **servera vin, starköl och andra alkoholdrycker** till **boende och besökare utan krav på särskilt serveringstillstånd**. Omsorgschefen om **alkohol på boendena**: Det är ju **enskilda boenden** och där har ju **var och en möjlighet** att inta den **dryck som de själva önskar** redan i dag. Så det är ju **upp till var och en att bestämma hur man vill ha det**. Det är ju i så fall **en service som vi kan erbjuda** om det finns en **efterfrågan** på det. Det är ju så att det blir ju **lite mer tillgängligt** om man kan få det serverat naturligtvis, **i samband med maten**. Man behöver inte ombesörja det här själv eller kanske anhöriga eller personal, säger hon. Har du någon känsla av hur stort intresset är för det här? – Ja den känsla jag har är väl att det **inte är en sådan jättestor efterfrågan**.”

Nodalpunkten alkohol beskrivs med tecknen: *servering av alkohol, servera vin, starköl, och andra alkoholdrycker, serveringstillstånd, tillgängligt, i samband med maten, dryck som de själva önskar*. Förhållningssätt: *gett klartecken, upp till var och en att bestämma hur man vill ha det, en service vi kan erbjuda, inte är en sådan jättestor efterfrågan*. Representation: *äldre och funktionshindrade, boende och besökare*. Intag, mängd, plats: *alkohol på boendena, enskilda boenden, i samband med maten*.

Tillgänglighet och service till den som vill ha det, bakom detta radioinslag ligger ett beslut och klartecken till servering av alkohol, något som kan ses som ett naturligt steg i en liberalisering och ger intrycket av att tillgången till alkohol är en mänsklig rättighet. Omsorgschefen har dock en känsla av att det inte är en sådan stor efterfrågan. Hennes uttalande kan tolkas med inspiration av Foucaults syn på makt och därigenom ge oss ingång till att se att varje uttalande kan fungera som en utestängningsmekanism och reproducerar ett accepterat socialt system (Foucault, 2008). När vi talar opererar vi med makt i en mening. Till exempel när bilden blir hegemonisk på så vis att det finns en avsaknad av ett problematiserande, trots att beslutet kunde ses som ett naturligt tillfälle att problematisera alkoholens tillgänglighet och ställa sig frågan om detta kan leda till problem, och i så fall för vem. Istället väljer omsorgschefen att tona ned efterfrågan, begäret, och avvärjer på så vis storleken på det eventuella problemet. Vad känner man till om de boendes tidigare förhållande till alkohol, en adekvat fråga sett i ljuset av tidigare inslag i över gränsen diskursen.

Exempel 2

”Hur ska svenska folket få handla alkohol?” (Studio ett, 2012)

Vinodlare uttalar sig: ”Det som vi vill göra är att **sälja en flaska vin** till **våra besökare** som kommer hit. Vi serverar **en bit mat** till dem i vår **restaurangliknande miljö** som vi har här nere utmed ån. Det är ju egentligen vad vi vill. **Vi vill ju inte slänga ut någonting till ungdomar**. Jag tror inte att de är intresserade av **de priser** som vi kommer att ha heller. Det är **inget problem**. Det är **bara politikerna** som **gör ett problem av det**.”

Politiker uttalar sig: "Jag tycker att det är oerhört viktigt att vi värnar den sista resten vi har av **vår restriktiva alkoholpolitik** och **Systembolaget**. (...)Men den här **lilla kvalitetskonsumtionen** i en mycket **specifik miljö**, den är rimlig att genomföra **med bibehållet system**. En annan politiker: Det är ett **risktagande** och jag vill inte se att **vi riskerar folkhälsan**, att vi får **ökade våldsbrott, trafikolyckor** på grund av att man ska experimentera. (...) Det är **den ordning där vi har ålderskontroll**, där vi ser till att **inte leverera till berusade** eller **riskerar langning**. **Vi har ett problem med alkohol**. Men det är ju förenligt med en **liten lyxkonsumtion** med mycket väl, vad ska man säga, **socialt förankrade och stabila konsumenter**."

Nodalpunkten alkohol beskrivs olika i inslaget, dels på vingården med orden: *en flaska vin, tillsammans med en bit mat*, som dyrt med *de priser, inget problem*. Medan övriga beskrivningar av alkohol i inslaget sammankopplas med tecken som *ökade våldsbrott, trafikolyckor, vi har ett problem med alkohol*. Förhållningssätt: *Vi vill sälja en flaska vin till våra besökare, vi vill ju inte slänga ut någonting till ungdomar, värna restriktiv alkoholpolitik, alkohol ska säljas på Systembolaget, folkhälsoaspekter jätteviktiga, ålderskontroll, inte leverera till berusade eller riskera langning*.

Representation av och identitet hos den som dricker utgörs av *socialt förankrade och stabila konsumenter* och intag (försäljning) mängd och sammanhang: *restaurangliknande miljö, Systembolaget, vid dörren, i en specifik miljö* mängd beskrivs som *en liten lyxkonsumtion*.

Det förekommer en diskursiv kamp kring försäljningen av alkohol eller som rubriken anger: Hur ska svenska folket få tag på alkohol? I en tolkning av inslaget skulle jag vilja sätta rubriken: Hur ska svenska folket få tag på alkohol (inte)? Den rubriken tar fasta på diskussionen om restriktiv alkoholpolitik. Om vi tar fasta på den representation av svenska folket som anses vara aktuella i inslaget och beskrivs med *"socialt förankrade och stabila konsumenter"* skulle vi kunna sätta rubriken: Hur ska (vissa av) svenska folket få handla alkohol? Bilden av alkohol som ges är dualistisk. Det är inget problem säger vinodlaren. Det är bara politikerna som gör ett problem av det. Vi har ett problem med alkohol säger en politiker men menar att det inte är oförenligt med en liten lyxkonsumtion. En annan politiker vill inte riskera folkhälsan och Systembolaget. Detta inslag illustrerar tydligt Olssons (2000) resonemang om tudelningen kring alkoholfrågan och den kamp som pågår mellan den restriktiva och den liberala diskursen. Den påvisar även den avsaknad av kritiska frågor i debatten som Tryggvesson & Olsson (2009) tar upp.

Kontrolldiskursen

I denna diskurs ses alkohol som något som måste begränsas och kontrolleras. Ansvar betonas, specifikt mot vissa grupper som till exempel unga.

Exempel 1

”Skolrestaurangen får servera alkohol” (Nyheter P4 Jämtland, 2012)

Socialnämndens ordförande: ”Vi hade **långa diskussioner** i socialnämnden och efter diskussionen så var vi fortfarande tre stycken som hade en **avvikande mening** än det som blev **beslutat**.-Är ni egentligen emot att det serveras alkohol i skolans lokaler? –**Vi var emot tillstånd på skolan**, inne på, det är en låg och mellanstadieskola, **inne i deras matsal**, och jag har svårt att se att man kan komma närmare **en plats där barn och unga vistas** än inne på en låg och mellanstadieskola. –Du pratar här om en **normförskjutning** och du pratar om alkoholpolitik och om att **barn ska fredas** från **den här typen av miljöer**, men trots det så togs det här beslutet. Hur tror du att ungarna kommer att uppleva det? –Det **beror nog på hur man har det hemifrån** också, det vill säga, **dom barn som då växer upp i en familj där man har problem med alkohol**, för dom så blir det så klart en sak. Bara vetskapen om skolan, att det faktiskt ändå **serveras alkohol där**. Jag tror att det **påverkar vårt medvetande** på något sätt och även **barnen, våran syn på alkohol** och **våran syn på skolan**.”

Alkohol beskrivs som något som *serveras*, som det krävs *tillstånd* för och som något som det *beslutas* om. Förhållandet till alkohol byggs upp med signifikanterna: *Långa diskussioner, avvikande mening, vi var emot tillstånd på skolan, normförskjutning, beror nog på hur man har det hemifrån, problem med alkohol*. Identitetskonstruktion: (vem dricker och hur representeras de)? Det finns ingen beskrivning av de personer som ska serveras alkohol, men några av barnen som går i skolan där alkoholen ska serveras beskrivs: *de barn som växer upp i en familj där man har problem med alkohol*. Några personer i socialnämnden representeras som några som har *en avvikande mening* och som *var emot tillstånd på skolan*. Intag: (när, plats, mängd) Platsen beskrivs: *Skolans lokaler, inne i deras matsal, en plats där barn och unga vistas*, men när det serveras alkohol på platsen förvandlas det till en miljö *som barn ska fredas ifrån*.

Tankar väcks kring representation, en beskrivning av en grupp, genom att lyfta upp en grupp barn i familjer med alkoholproblem tränger hon undan en annan bild och att hon gör det påvisar att representationen är kontingent. Detta kan vi koppla till makt som produktiv. Låt säga om hon inte gjort denna representation så hade beslutet om alkoholtillståndet i skolan kanske inte setts i lika problematiskt ljus, utan mer bara handlat om tillgänglighet, hur få tag på alkohol, en annan diskurs och nöje, ytterligare en diskurs. Men nu hänvisar den till den problematiska diskursen, över gränsen då hon nämner att det finns fall i barngruppen där den flytande signifikanten alkohol ses som negativ.

Vi har valt att ta upp detta inslag som ett exempel under kontroldiskursen på grund av att inslaget baseras på ett beslut i socialnämnden. De har ett ansvar att besluta om alkoholtillstånd och hade gett tillåtelse i detta fall. Nodalpunkten (och flytande signifikanten) alkohol ses alltså i denna diskurs som

något som måste kontrolleras. Men beroende på hur den beskrivs så kan den hamna i en annan diskurs med en annan betydelse. Serveringstillståndet gör att alkohol blir tillgängligt (en annan diskurs) och kan brukas för nöje (ytterligare en diskurs) men beroende på hur den brukas/intas så kan den hamna i (övergränsen diskursen). Det är detta som socialnämndens ordförande pekar på i inslaget och man kan säga att hon aktivt talar för att belysa övergränsen diskursen och att vissa av barnen redan befinner sig i den diskursen i sin roll som anhöriga. Genom artikulation lyfter hon in en annan diskurs i diskursordningen.

Exempel 2

”Hårda tag mot unga fyllerister” (Nyheter P4 Västmanland, 2012)

”Polisen satsar extra runt **skolavslutningen** för att minska **supandet** bland **ungdomar**. Polisen kommer att synas extra mycket i samband med skolavslutningsveckan, och även under **köpingsfesten** i Köping. Polisen kommer att **hälla ut alkohol** som **ungdomar under 20 år** har med sig och **ungdomens föräldrar kommer att kontaktas**. Man kommer även att **kontakta föräldrarna** till ungdomar under 18 år som befinner sig **i sällskap med någon som dricker**. **Alkohol är starkt sammankopplat med så mycket negativt**. 80 procent av alla **våldsbrott** begås av en person som är **berusad**, säger Johan Cederblad, samordnare för ungdomsgruppen vid Polisen i Västra Mälardalen. **Polisen ser alkoholbruket** som en **inkörsport till både narkotikamissbruk och brottslighet**.”

Alkohol beskrivs som *negativt, våldsbrott, inkörsport till narkotikamissbruk och brottslighet*. Förhållningssätt till alkohol: Polisen kommer att *hälla ut alkohol, kontakta föräldrarna* och säger explicit *att alkohol är sammankopplat med så mycket negativt*. Representation: *supandet bland ungdomar, ungdomar under 20 år, i sällskap med någon som dricker* och *polisen kommer att synas extra mycket*. Platsen är *skolavslutningen* och *köpingsfesten*. Mängd beskrivs som *supande*. Sammanhanget är *festliga tillfällen, skolavslutning* och *köpingsfesten* men genom den ekvivalenskedja som bildas genom polisens utsago så blir bilden av alkohol väldigt negativ. Festliga tillfällen kopplas samman med *supande* och *ungdomsfylla*. Polisen kopplar även samman alkohol med *våldsbrott* och *narkotikamissbruk*. Situationen som målas upp är allvarlig och entydig: Alkohol och unga skall hållas isär, annars händer allvarliga saker. Polisens förhållningssätt till alkohol framstår som att de tänker vidta alla åtgärder för att unga inte ska bruka den, eller minska skadorna: de kommer synas ute på gatorna, de kommer att hälla ut alkohol och kontakta föräldrar. Vad utelämnar denna till synes hegemoniska bild? Vilken representation ger den av ungdomar och alkohol? Finns det ungdomar som inte dricker alkohol under skolavslutningen till exempel?

Resultat: begreppet "alkoholmissbruk"

Vi har valt ut två längre inslag som representerar två olika synliga diskurser som vi valt att benämna *Den lätta diskursen* samt *Den tunga diskursen*. Frågan vi hade med oss under upprepad genomlysning av de två inslagen var: *Hur framställs bilden av alkoholmissbruk?* Denna frågeställning kommer vi försöka svara på genom att särskilt lyfta fram ord och signifikanter kring identitetskonstruktion och representationen kring nodalpunkten missbruk.

Den lätta diskursen

Denna diskurs bygger på programmet "Den moderna alkoholisten" i (Kropp och själ, 2013)

"Kropp och själ besöker idag en alkoholtottagning i Stockholm vid Stureplan dit man kan komma om man dricker mycket men inte definierar sig som missbrukare."

Målgruppen är personer som inte identifierar sig med den gängse bilden av missbrukare, men som är oroliga för sitt alkoholintag. Detta utmärker den lätta diskursen. Reportern belyser alkoholens problematik i exemplet nedan, dualismen i att inte kunna hantera alkohol när vi befinner oss i vad som målas upp som en nöjesdiskurs:

"... idag förväntas vi själva klara av och hantera alkohol, dricka när det är fest och trivsamt, och dricka lagom mycket. Helst vara finsmakare med kunskaper om druvor och bryggerier, att älska Alsaceviner och skotsk single malt det är ju något helt annat än att vara alkoholist.(...)Folk ser fräscha ut och har jobb och hus så det tar ganska lång tid innan det börjar visa sig att kontrollen inte är där längre och att alkoholen plötsligt har för stor plats och att den märks som mest först när den inte är där."

Njutning ses som någonting helt annat än att vara alkoholist och vi kan ana att människor som befinner sig i dessa sammanhang och får problem med alkohol skulle kunna bli utelämnade åt sig själva och sin egen förmåga att ta sig ur problemet. Konsumtion antas vara oproblematisk då den tar form på ett visst sätt. En finsmakare med kunskaper om druvor och bryggerier blir på detta vis inte förknippad med missbrukare. Den konkreta artikulationen finsmakare stänger ute den möjligheten. Nodalpunkten alkoholmissbruk riskerar här att maskeras men exempel på tecken som beskriver alkoholmissbruk är: *kontrollen inte är där längre, alkoholen plötsligt har för stor plats och att den märks som mest först när den inte är där.*

"Många av samhällets pekpinna kring alkohol har bleknat, nu är det självkontroll som gäller. Men var går gränsen mellan livsnjutning och missbruk?" (reportern)

Hur framställs då de som har gått över gränsen till ett missbruk i detta program? Nedan följer några exempel som utgör olika variationer på representationer av personer med alkoholmissbruk:

*"Han är väletablerad, han har jobb, familj, bostad och dricker bara på kvällarna men ändå för mycket. (...) Reportern: Han dricker för att koppla av. Det blir minst tre glas vin efter jobbet, fem till sju dagar i veckan. Drickandet påverkar både jobb och privatliv. Reportern: I perioder har S.M druckit varje dag. Men **alkoholist är inget han vill kalla sig**. S.M: Nej, nej. Jag har befunnit mig i farozonen vill jag påstå, hela tiden. **Jag har inte definierat mig som alkoholist, utan mer som alkoholmissbrukare, det är en annan sak. Jag har missbrukat det.**" (...) En alkoholist för mig är, ja **då kanske man behöver det på förmiddagen för att överleva dagen. Och där har jag inte befunnit mig**". (S.M, Klient)*

Ord så som *väletablerad, han har jobb, familj, bostad* används för att beskriva den som har ett missbruk. Klienten i inslaget framställs som någon som har ett problem med alkohol samtidigt som han speglar sig mot en grupp med allvarigare alkoholproblem och skapar på så vis något att positionera sig mot, något som han inte tillhör genom att säga att *där har jag inte befunnit mig*. Han skapar sin identitet genom att ta avstånd från en annan gruppbildning, men hur framställs den grupp han tillhör och som utgör målgrupp för den nya mottagningen?

Väntrummet har svarta bekväma stolar och en ljusblå fondtapet. Det känns mer som ett spa.** En kille i 25-årsåldern mitt emot mig sitter och pillar på sin mobil. Nu går han och hämtar en espresso i kaffemaskinen. **En annan kommer in i svart rock och beige halsduk prydligt slängd över axeln.** (...) På mottagningen har man ansträngt sig speciellt för att **nå de socialt anpassade missbrukarna.

Klienterna beskrivs med *svart rock och beige halsduk prydligt slängd över axeln*. Miljön som ska locka denna representation av missbrukare beskrivs som *ett spa*. Det är givetvis bra att man anstränger sig att nå fram till denna grupp av socialt anpassade missbrukare samtidigt innebär distinktionen en klassuppdelning som exkluderar andra.

Alkoholläkaren talar i klartext om var han anser att ansvaret ligger och synen på behandlingen verkar präglas av flexibilitet:

*"**Ansvaret ligger hos individen, ansvaret att följa målet och hantera situationen ligger hos individen** (...) **Vad är ditt mål?** Om du dricker, säger vi, tre-fyra gånger i veckan och din önskan är att förändra, **hur många dagar i veckan vill du dricka?** Klient: **Avstämning varannan månad med personligt möte med mottagningen** och så kollar vi om det funkar, och **funkar det inte så ändrar vi på det.** Så att **jag vill inte problematisera det här, utan jag vill istället se det som att så här har jag valt att leva mitt liv.***

Valfrihet och en ovilja att problematisera artikuleras i inslaget ovan men hur konstrueras alkoholmissbruket som socialt problem i inslaget? Återigen görs detta genom att profilera sig mot en tyngre bild av missbruk som förekommer i den tunga diskursen:

*Reportern: "**Har vi en felaktig bild av vad som gör en alkoholist, hur en alkoholist gör, ser ut?** Alkoholbehandlaren: Ja det kan man säga, den är inte helt felaktig, därför att **vi har en grupp som verkligen motsvarar den katastrofala bilden.** För så är det ju, **en del människor har ett katastrofalt alkoholberoende.** Reportern: **När man dricker på morgonen och dygnet runt och måste ha återställare?** Ja just det, allt det där. **Medan***

majoriteten inte alls ser ut så. Dom uppfyller våra kriterier för alkoholberoende för vi har ju noggrant specificerade kriterier för det, men de lever normala liv i alla andra avseenden. (...) för den tunga gruppen så stämmer nog den klassiska beskrivningen, där är det orealistiskt att försöka dricka lagom. Men återigen för den stora gruppen som har ett mindre intensivt beroendetillstånd, där kan det löna sig att göra det. Sen lyckas det inte alltid, och det är ju det vi upptäcker när vi går igenom de här behandlingarna med våra patienter. En del fixar det, en del fixar det inte. (...)Och där är det att hitta lösningar så att man kan leva ett bra liv utan alkohol.”

Beskrivningen av missbruksproblematiken inom den lätta diskursen utgörs av en lättsam ton och kanske kan dess tilltal hjälpa människor att komma förbi skam och skuld som skapar hinder att söka hjälp så som verkar vara mottagningens syfte. Samtidigt ställer vi oss frågan om man kan man tolka det som en underlåtelse till att verkligen se alkoholmissbrukets allvarliga karaktär och därigenom riskera att inte bemöta individen med respekt för den sjukdomsproblematik som den har. Det är så klart en avvägning, och öppnandet av denna mottagning på Stureplan och som utgör empirin till vad vi i vårt arbete har valt att kalla den lätta diskursen kan vi tolka som ett naturligt svar på en liberal alkoholpolitik. I den lätta diskursen gestaltas missbrukaren som en framgångsrik människa som knappt har problem med sitt missbruk men som behöver hjälp att kunna dricka lagom för att inte riskera hamna i den tunga diskursen.

Den tunga diskursen

Baseras på inslaget ”Polisen och Promillen” (P1 dokumentär, 2012)

*Polis: ”Dan börjar ju nu, klockan 10, då öppnar systembolaget. Reporter: Vad förväntar du dig idag? Polis: En vanlig dag, ja det ska ju bli snöstorm så det är inte säkert att så många orkar ut. Kanske en 25-30 **gravt alkoholiserade människor** som ska handla sin **alkohol nu direkt på morgonen** och sen sticker iväg och dricker den. (...) Varför står till exempel inte sjukvården här nu och väntar, **det här är ju människor som är jättesjuka**, nej polisen står här och väntar, **det ligger människor utslagna till höger och vänster om inte vi sopar upp**. (...) Polis: Nej vi från polisen vi tar inte bort någon bara för att de ser slitna ut, utan vi tar någon som är gravt, väldigt väldigt påverkad och är **fara för sig själv**, alltså de kan råka väldigt väldigt illa ut när de ligger utslagna, de **kan dö i sina egna spyor** och så vidare, de är **nerkissade**, vi tar hand om dem, vi ser till att de får komma in till oss, de får nya kläder. De får mat. Och sen släpps de ut igen.*

De som har ett missbruk och missbruket beskrivs med orden: *gravt alkoholiserade människor* som behöver *alkohol nu direkt på morgonen*, vidare med *människor som är jättesjuka, utslagna till höger och vänster, fara för sig själv, egna spyor, nerkissade*. Polisen antyder att alkoholmissbruket är en sjukdom och att det kanske borde vara sjukvården som tar hand om dem. De ger en väldigt tydlig bild av alkoholmissbrukets yttersta konsekvenser och att de människor som de möter utgör en fara för sig själva. Vi gör tolkningen att polisen utövar denna ständiga omsorg för att missbrukarna helt krasst

ska överleva, men en fråga att ställa sig (som också reportern är inne på) är om det inte till viss del handlar om att "sopa bort" detta oangenäma från gatorna så att gemene man inte behöver se det.

*Petteri: "Jag vet inte, och jag har försökt att få till ett möte med kommun och polisen att de skulle slå upp, ja någon slags bod eller någonting åt oss, **så att Svensson slapp oss**. Så att vi kunde gå undan lite. Men det gick inte igenom, kommunen slog av det. **Vi får väl gömma oss igen. Någonstans**."*

Platsen som missbrukarna befinner sig på är offentlig och de nämner att de försökt skapa sig en plats med hjälp av kommunen men utan framgång. De sätter ord på att det inte är önskade, antyder att Svensson skulle vilja slippa dem och att de får gömma sig.

Vilken bild ges då av de missbrukare som syns i offentligheten? Poliserna Peo och Tania, poliser som arbetat i många år och beskriver alkoholmissbrukarna så här:

*Polisen Tania: "Sen har **de ju en tendens att skita ner överallt** där de drar fram. Alltså **de är jätte jätte trevliga**. Det är **inget ont i dem**, absolut inte, **goa gubbar och gummor** många gånger men det är **när de blir berusade det är då problemen kommer**."*

Den bild de ger är inte rakt igenom negativ. Poliserna har byggt upp en relation med missbrukarna och har därmed sett att de, i likhet med alla människor, har flera sidor. De är *jättetrevliga, goa gubbar o gummor som inte har något ont i sig*. Däremot så har *de ju en tendens att skita ner överallt*, det är *när de blir berusade som problemen kommer*. En av missbrukarna ger oss följande bild:

*Brittis: "...och **här står jag, som en nersupen jäkla alkoholist**, och jag tar alla piller jag kan ta. **Ja, sån är jag!** Reporter: Vad kan polisen hjälpa dig med då? Brittis: **Ha! Ja de kan ta mig! Det är det enda de kan**. Reporter: Hjälper det? Brittis: Inte mycket. Reporter: Vad skulle du vilja ha för hjälp? Brittis: Det är det jag funderar över. Men alltså i den här stan då måste du komma och bo på bostäder hit och dit, och **komma och blåsa, pissa rent. Jag klarar inte av det, jag gör inte det. Nej, det är som det är**."*

Att Brittis själv är tydlig med sin tillhörighet till gruppen tunga missbrukare råder det inga tvivel om. Hon är medveten om insatser som finns till stöd men uttrycker att hon inte klarar av den sortens insatser, att det är som det är med den saken. Hon ger inte sig själv några vidare framtidsutsikter och det känns naturligt att fråga sig om detta är en insikt som kommit genom ett hårt liv eller om det kan vara frågan om en bild hon tagit som sanning genom att den delgivits henne genom diskursivt handlande från övriga samhället.

I direkt kontrast till den lättsamma ton som förekom i den lätta diskursen ges i den tunga diskursen bilden av en väldigt problematisk tillvaro. *Var ska de vara? Hälften av dem har ingen egen bostad*. De vill ju umgås precis som alla andra människor men de får inte gehör för sina önskemål. Då är det

säkerligen ändå inte en lokal i likhet med resebyrå eller advokatkontor de har i tankarna. Polisernas omsorg är helt klart tecken på respektfullt bemötande men det är tydligt att bilden av missbrukaren skiljer sig avsevärt från den som målas upp i den lätta diskursen. I den tunga diskursen gestaltas bilden av missbrukaren som en trevlig, god människa som är väldigt sjuk (kroniskt) och som har ett problematiskt beteende och en problematisk situation till följd av detta sjukdomstillstånd.

Diskussion

Vi har nu kommit till delen där det är dags att sammanfatta vårt resultat vilket vi gör genom att svara på uppsatsens tre frågeställningar.

Hur framställs alkohol i Sveriges Radio?

Alkohol framställs som något som är ständigt förekommande i våra liv, nästintill ett naturligt inslag. I de inslag vi analyserat förekommer alkohol på en mängd platser såsom i skolrestaurangen, på äldreboendet, högskolan, biblioteket, Systembolaget och kanske på vingården. Många är de människor som uttalar sig om alkohol i radion. Med i vårt urval finns bland andra vinkännaren, omsorgschefen, socialnämndens ordförande, bibliotekarien, polisen, politiker och studenter. Samtidigt som det ligger nära till hands att utifrån inslagen uppfatta alkohol som en naturlig del i människors liv, så är den bild av alkohol som framkommer komplex. Detta har vi funnit otaliga exempel på, både inom och mellan diskurserna vi analyserat. Vi börjar med att säga något kring vart och ett av de fyra identifierade diskurserna: Nöjesdiskursen, Övergränsen diskursen, Begär/Tillgångs diskursen samt Kontrolldiskursen.

Njutningsdiskursen målar upp alkohol som något att sluta ögonen och njuta av, att skapa trivsel inom sociala sammanhang med, och då ofta tillsammans med en bit mat. Samtidigt benämns alkohol som skadligt och sammankopplat med problem och sjukdom. I diskursen som skildrar då det gått över gränsen så kännetecknas inslagen av, förutom att alkoholintaget varit för stort, att det dracks på "fel" plats (biblioteket) och att det var "fel" personer som drack (mormor).

I begär- tillgångsdiskursen framställs det ofta som en självklarhet att det ska finnas allmän tillgång till alkohol. På äldreboendet ska det kunna serveras och på vingården vill man gärna få sälja en flaska vin till "rätt" kunder. I detta kan vi uttolka ett grundantagande att många vill ha alkohol. På grundvalarna av idén av att många vill ha alkohol har samhället upprättat en kontroll kring tillgång. I kontrolldiskursen regleras i vilka sammanhang alkohol får förekomma, vem som får köpa och hur införsel regleras.

Dessa diskurser förhåller sig ständigt till varandra. Detta görs dels genom vad man kallar en diskursernas kamp kring betydelsebildningen av alkohol, dels genom hegemonisk intervention som sker genom tillslutning, tillfällig fixering av elementet och nodalpunkten alkohol. I vissa fall beskrivs alkohol som ett *"bra och roligt vin"* som ger *"guldkant på tillvaron"* medan i andra som *"kladdigt"* och något som man blir *"otrevlig"* av. En hegemoni som tycks råda är konsensustänkandet kring att alkohol tillsammans med en bit mat blir legitimt.

Även då alkoholens betydelse naglats fast genom en tillfällig tillslutning inom en viss diskurs så förhåller sig den alltid till det diskursiva fältet. Det diskursiva fältet kan ses som det välfyllda skafferiet där de andra beskrivningarna som för tillfället inte används står och väntar på att få plockas fram och därigenom skapa den komplexa bild av alkohol som framkommer i våra olika sätt att tala kring fenomenet alkohol. Exempel på detta återfinns i nöjesdiskursen där Carl Jans vintips avslutas med att han säger att han inte får dricka i studion.

Alkohol är en norm. Det är då vi bryter mot normen som den blir synlig och det är då vi pratar om den. Att alkohol är problematiskt råder det nästan hegemoni kring. Antagonismen utgörs av att människor använder alkohol i stor utsträckning samtidigt som dess skadeverkningar är kända. Oftast är det det problematiska som rapporteringen gäller men det som är nytt idag är reklam, vintips och dylikt som ytterligare normaliserar det alla egentligen vet är problematiskt. En paradox vi har att förhålla oss till.

Hur framställs alkoholmissbruk?

Representationen av missbrukaren och konstruktionen av alkoholmissbruk sker genomgående genom spegling mot den andra gruppen, den andra diskursen. Inom den lätta diskursen kan vi konstatera att problemet med alkohol erkänns men det ses inte lika graverande som i den tunga.

I den tunga diskursen gestaltas bilden av missbrukaren som en trevlig, god människa som är väldigt sjuk (kroniskt) och som har ett problematiskt beteende och en problematisk situation till följd av detta sjukdomstillstånd. I den lätta diskursen gestaltas missbrukaren som en framgångsrik människa som knappt har problem med sitt missbruk men som behöver hjälp att kunna dricka lagom för att inte riskera hamna i den tunga diskursen. Gränsen mellan den lätta och den tunga diskursen framställs däremot som avgrundsdjup, från båda sidor. Den lätta diskursen positionerar sig mot den tunga, vilken dock inte gör detsamma mot den lätta i samma utsträckning. Den tunga tenderar däremot att se sig som fast i sitt missbruk, stigmatiserad, *"redan torsk"*. Diskurserna befinner sig i ett kontinuum där den tyngre befinner sig långt ut på skalan och därför kanske inte har lika mycket att

förlora på att benämna sig som just så problematisk som den är. Frågan är vad den lätta diskursen vinner, eller förlorar, på att inte benämna problematiken för vad den är?

Vilka konsekvenser får de båda framställningarna ovan för vår syn på alkohol som fenomen samt alkoholmissbruk som socialt problem?

Svaret på den här frågeställningen kan nog göras väldigt omfattande för det är en stor fråga, vi vill dock lyfta fram ett par konsekvenser vi menar oss ha funnit. En konsekvens av framställningen är hur sanningseffekter ständigt skapas och hur lätt det är att ta dessa för givna. Det är av stor vikt för oss som socialarbetare att vara observant på hur vi låter oss påverkas av den bild som förs fram. Att se till förändring i ett historiskt perspektiv kan vara till hjälp i denna ansats. Det finns en fara i att inte se till situationen som kontingent, möjlig men inte nödvändig. Det är så här nu, men det skulle kunna vara annorlunda. Möjligheten att tala om alkohol på ett helt annat vis finns alltid. Tryggvesson & Olsson (2008) hävdar att den som idag talar om ett förbud eller ransonering av alkohol inte skulle tas på allvar men skulle det inte i framtiden lika gärna kunna vara tvärtom, vill vi utmana med att fråga. Att förbud är gällande och det otänkbara vore att prata om ett avskaffande av detta?

Hur ser då alkoholdiskursen ut så som den framkommer i Sveriges Radio idag?

Bilden av alkohol och alkoholmissbruk påvisar i sin helhet en avsaknad av hegemoni, det vill säga den är inte entydig. Nu när vi fått chansen att titta närmare på hur det talas om alkohol kan vi konstatera att det nästan alltid förekommer inslag av antagonism inom och mellan diskurserna. En så kallad diskursiv kamp. Samtidigt som alkohol framställs som en nästintill mänsklig rättighet och någonting njutbart så återfinns i de flesta inslag vi tagit del av en problematisk sida av alkoholen. Detta har vi att förhålla oss till på olika nivåer. I vår tid tenderar fokus att ligga på individens ansvar att hantera alkohol. Efter genomgången av kunskapsläget i alkoholens historik vet vi att så inte alltid har varit fallet. Det har skett en förskjutning från statligt överbyggande ansvar till ansvar på individnivå i och med den liberalisering som skett inom alkoholpolitiken.

Vad signalerar då den aktuella alkoholpolitiken som trycker på individens ansvar och självkontroll? Den säger inte att alkohol är oskadlig, för däri ligger hela komplexiteten och antagonismen i alla inslag kring alkohol och alkoholmissbruk.

Nej, vi har att förhålla oss till att alkohol är skadligt (se vår problemformulering). Det vet vi. Däremot presenteras genom tiderna olika strategier i samhället för att förhålla sig till detta. Om vår tids aktuella strategi är att se individens ansvar och värna integriteten genom att inte göra för stora svepande samhälleliga interventioner kring alkohol så kan det bidra till en ännu mindre möjlighet att

presentera alkohol som skadlig. Detta kan vara orsaken till att hegemonin kring risken uteblir för att frågan blir alltför känslig och komplex i dagsläget.

Kort och koncist kan detta uttryckas i följande fråga: om alkoholen lyftes fram som så skadlig som den verkligen kan vara för ett stort antal människor, skulle inte detta då påkalla andra åtgärder och samtal kring alkohol idag? Eller omvänt: på grund av dagens försiktiga alkoholpolitik kanske det inte skapas tillräckligt utrymme att tala om risken med alkoholkonsumtion samt strukturella åtgärder att hantera den, för då kanske mer insatser från samhällets sida skulle anses vara nödvändiga.

Vi kanske ändå kan fastslå att det råder en konsensus kring att alkohol kan vara skadligt, det är det vi ständigt förhåller oss till. Därför kan vi ana att det blir extra viktigt inom alkoholdiskursen, och specifikt inom missbruksdiskursen, att skapa åtskillnad, profilera sig mot det fula och katastrofala, för att visa att vi inte är dem.

Genom att identifiera och illustrera olika diskurser ville vi belysa något som är normativt, närmare bestämt alkoholbruk. Detta gjorde vi genom våra försök till dekonstruktion av alkohol som fenomen samt alkoholmissbruk som socialt problem. Vi ansåg inledningsvis att diskursanalys kunde vara ett användbart grepp för detta och har under arbetets gång blivit varse dess möjligheter. Det är dekonstruktionen i sig som är användbar i detta förhållningssätt. Genom att bryta ner i beståndsdelar kan vi tydligare se vad det är som sägs och därmed bättre rusta oss för att bemöta detta.

Avslutningsvis vill vi lyfta fram möjligheten för alla, och i synnerhet för socialarbetare, att förhålla sig skeptiska till rådande diskurser men också nyttja möjligheten att skapa alternativa diskurser som bygger på kunskap och en helhetssyn kring komplexa sociala problem. I alla lägen där makt produceras finns utrymme för motmakt.

REFERENSER

Bergström, G. & Boréus, K. (2005) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Börjesson, M & Palmblad, E. (2007) *Diskursanalys i praktiken*. Malmö: Liber.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, (u.å.) *Drogfakta: Frågor och svar om alkohol*. Senast hämtad 13-04-. Tillgänglig från: <http://can.se/sv/Drogfakta/Fragor-och-Svar/Alkohol/>

Cortese, G. (2010) Identities, Subjectivities and Language in Juvenile Alcohol Issues. *International Journal of Children's Rights* 18: 233–252.

Dalanytt (2012) Alkoholserving på äldreboendet kan bli verklighet [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 11 januari [2012-01-11].

Eftermiddag (2012) Ökat drickande bland äldre kvinnor [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 Värmland 6 februari [2012-02-06].

Fairclough, N. (2003) *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London: Routledge.

Jarlbro, G. (2004) *Mellan tonårsfylleri och prisvärda lådviner: En analys av pressens rapportering av alkohol första halvåret 1995, 1998 och 2003*. Lunds Universitet: Sociologiska institutionen.

Johansson, L. (2008) *Staten, supen och systemet: Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855-2005*. Växjö: Symposion.

Kropp och själ (2013) Den moderna alkoholisten [radioprogram]. Sveriges Radio, P1 09 april [2012-04-09].

Laclau, E. & Mouffe, C. (2001) *Hegemonin och den socialistiska strategin*. (Originallets titel: *Hegemony and socialist strategy*. Ursprungligen publicerad av Verso, London 1985 och 2001.

Lenke, L. (1983) Totalkonsumtionens betydelse för alkoholskadeutvecklingen i Sverige. *Sociologisk Forskning*, 1983, Vol.20(1): 45-57.

Lyngstam, O. (2007) *Definition av alkoholberoende och -missbruk enligt DSM IV*. Senast hämtad: 13-04-12 Tillgänglig från: <http://www.beroendelinjen.se/definitionmissbruk.html>

Medierna (2012) Djur och knark väcker känslor [radioprogram]. Sveriges radio, P1 10 november [2012-11-10].

Nyheter P4 Jämtland (2012) Skolrestaurangen får servera alkohol [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 30 augusti [2012-08-30].

Nyheter P4 Västmanland (2012) Hårda tag mot unga fyllerister [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 24 maj [2012-05-24].

Olsson, B. (2000) Nya historier, nya berättare? – Alkohol och alkoholpolitik i svensk press under 1990-talet. *Nordisk Alkohol- & Narkotikatidskrift* 17: 63-78.

P1 Dokumentär (2012) Polisen och Promillen [radioprogram]. Sveriges Radio, P1 23 september [2012-09-23].

P4 Extra (2012) Carl Jans vintips: Låt Spanien värma i höst [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 11 oktober [2012-10-11].

Socialstyrelsen (2011) *Lägesrapport 2011 – Hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Senast hämtad 13-04-12. Tillgänglig från: <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2011/2011-2-1>

Statens Folkhälsoinstitut (2011) *Lägesrapport ANDT 2011 - Lägesrapport om Statens folkhälsoinstituts arbete med alkohol, narkotika, dopningsmedel och tobak 1 oktober 2010–30 september 2011*. Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.

Statens Folkhälsoinstitut (2012) *Faktablad om alkohol – Alkohol och Äldre, April 2012*. Östersund: Statens Folkhälsoinstitut.

SoRAD (2011) *Ny alkoholstatistik för 2011*. Stockholms universitet: SoRAD.

Studio ett (2012) Från bok till bok på biblioteket [radioprogram]. Sveriges Radio, P1 29 november [2012-09-29].

Studio ett (2012) Hur ska svenska folket få handla alkohol? [radioprogram]. Sveriges Radio, P1 19 september [2012-09-19].

Tolvåtie (2012) Mest fika men också en del alkohol [radioprogram]. Sveriges Radio, P4 Dalarna 28 mars. [2012-03-28].

Tryggvesson, K. & Olsson, B. (2009) *Det goda, det fula, det onda – mediabilder av den illegala alkoholen år 2000, 2004 och 2007*. (SoRAD – Rapportserie nr 52). Stockholm universitet: SoRAD.

Winther-Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.